

DOSELJAVANJE I ISELJAVANJE NA ZADARSKIM I ŠIBENSKIM OSTRVIMA.

Zadarska kao i Šibenska Ostrva deo su dalmatinskog kopna. To je karstna sredina koja je delovanjem atmosferilija ostala sa vrlo malom količinom plodnog tla, a izvori slatke vode su retki kao uopšte u holokarstu. Gole krečnjačke antiklinale imaju samo negde nešto karakteristične makije. Inače veoma slaba i siromašna sredina, koja ne može da prehrani brojnije stanovništvo.

Zato su ova ostrva i u prošlosti bila vrlo slabo naseljena, naročito u onim vremenima kad je duboko u kopnenom zaleđu vladao mir i red. Feničani su trebali samo zaštićene uvalice, kao zaklone, u slučaju nevremena, Grci također, a Rimljani su imali na njima svoje baze za navigaciju između Italije i Dalmacije. Zato je njihovo glavno naselje na Dugom Otoku (Telašnica, Tilagus) bilo prama Jadranu okrenuto, a ne kao današnja naselja prama Zadru, prama središtu gravitacije u Srednjem i Novom Veku.¹ Na ostrvima u blizini varoši imali su i svoje letnikovce, svoje bašte i vinograde, ali većih varoši nije nigde bilo, jer se nigde nije našlo ruševina od većih naselja. Jednako je i toponomastika njihovih itinerarijuma vrlo oskudna, puna grešaka i netačna. Spominje se u Pliniju *Portunata* (od Portunusa boga pristaništa), Dugi Otok, *Lissa*, ostrvo Ugljan i t. d. Možda je i Nevidane na ostrvu Pašmanu od kakvog *Naeviusa* — misli K. Jiriček,² a Banj je od *balneum*; svakako vidimo po oskudnoj toponomastici da nije na ovim ostrvima bilo velikih i gustih naselja. Inače su po njima u rimsko doba lutali pastiri ilirsko-keltskog plemena Liburna koji su u mnogim nazivima ostavili svoj koren u baštinu kasnijim doseljenicima.

Kasniji Romani, prve polovine Srednjega Veka, prvi su počeli da malo gušće prelaze na ostrva bežeći od varvara; zato su oni i ostavili jače tragove u današnjoj slovenskoj toponomastici. Nazivi označuju izgled ostrva (*Muncel*, brežuljčić; *Landin*, duguljast i dr.) ili često karakteriziraju njihov položaj u arhipelagu na pr.: Premuda od romansko-dalmatinskog *Pirotima*,³

¹ F. Bulić, Prinosak poznavanju starina rimske Liburnije. *Bulletino di Archeologia e Storia Dalmata*, Anno IX, Spalato 1886.

² Jiriček Con., Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters. (*Denkschrift der k. Akad. d. Wissen. phil. hist. Kl. Wien*, 1904).

³ V. Brunelli, *Storia di Zara*, Venezia 1913.

protima, to jest prvo ostrvo u Zadarskom Kanalu; Pašman od *Postimana*,¹ *postumus*, zadnje ostrvo u Zadarskom Kanalu; Sestrunj od *Extraneus*,² ostrvo koje leži postrance i t. d. Na nekojima su Romani preudesili u duhu svog narečja stari ilirsko-keltski koren (Vrgada, italijanska Vergada, mle-tačka, Levrigada, romanska Lumbricata, gde je *lu* romanski spojnik a *brik* staro-keltski koren za breg; spojnik se je pridružio imenici sa karakterističnim romanskodalmatinskim rinezmusom).³ Iako sama toponomastika govori o mešanju raznih naroda,⁴ ipak ogromnoj većini ostrva i položaja dadoše ime slovenski doseljenici.

K. Jiriček misli da „Die damaligen ἐρημόκαστρα dieser Insel, *ebenso wie die auf Inseln von Zara*, mögen zwei Jahrhunderte vor Konstantin, in der Blützeit der byzantinischen Seeherrschaft im VII und VIII Jahrhundert, sämtlich noch bewohnt gewesen sein.“⁵ Sredinom X veka car Konstantin Porfirogenit spominje među naseljenim ostrvima samo τὸ λουμβρικόν (Vrgada), a „ostala ostrva nisu naseljena, imadu puste varoši, a imena su im ova: Κάταν (Tkon, današnji Pašman), Τρεθενώ (današnji Kornat), Πιζύχ (današnji Dugi Otok prozvan tako po vrhu Čuh), Σελβω (današnja Silba), Σκερδα (Skerda), Κίσα (Keša, današnji Pag), Πυρότιμα (Premuda), Μελετα (Molat), Εστρουν (Sestrunj), Ηζ (Jž), ima još i veoma mnogo drugih ostrva, ali im se imena ne znaju.“⁶ Arapski geograf Idrizi god. 1153. od petnajest velikih ostrva na Jadranu našao je samo šest naseljenih, ostala su bila nenaseljena. Svakako prvi, koji su jače naselili ova ostrva bili su Sloveni.

Prvo njihovo jače prelaženje sa kopna na ostrva datira od vremena prvih narodnih vladara kod Hrvata. Nesređeni život i neprestane borbe na kopnenoj strani između raznih velikaša i knezova, pak borbe ugarsko-hrvatske vojske za prevlast na Jadranu terale su narod na ostrva, gde je život bio mirniji. U XII veku bili su Sloveni već potpuno potisli Romane u varoši. Ipak je od tog prvog slovenskog elementa vrlo malo ostalo do XV veka.

U XV veku, usled turskog pritiska sa Istoka, počimlju prve velike mase Dinaraca prelaziti na ostrva. Ovi su doseljenici, pomešani sa crno-vlaškim elementom, instiktivno uništavali šume da im bude paše za brojnu stoku. Venecija ih vojnički organizira, jer ih treba u borbama sa Turcima koji se već pridružavaju moru. No kako se naselja razvijaju, to imade sve manje mesta za stoku, i narod prelazi po malo na zemljoradnju i ostavlja

¹ Id. o. c.

² P. Skok, Kako bizantinski pisci pišu slavenska mjesna i lična imena. (Starohrvatska Prosvjeta, Zagreb—Knin, god. 1927. Nova Serija I. 3—4 Juli — Dec.).

³ V. Brunelli, o. c.

⁴ Dr. M. G. Bartoli, Das Dalmatische, 2 sv., Wien 1906. (Schriften der Balkan kommission, Linguistische Abteilung IV. V. §. 121-§. 133).

⁵ Jiriček Cos. o. c.

⁶ Tu sam naveo tekst držeći se ispravaka naših naučenjaka: Ferdo Šišić, Hrvatska Povijest Sv. I, Zagreb 1925. P. Skok. Kako bizan... o. c.

stoku. U početku se doseljenici teško prilagođuju moru. Oni su slabi pomorci i nevešti ribari. Ribarstvo još vode vešti ribari iz Italije koji se naseljuju kod sela Sali na Dugom Otoku¹. Venecija nove doseljenike ne šalje na galije, već ih drži na ostrvima da odbiju navale turskih gusara i pljačkaša. Još se do danas u nekim selima nije stvorio pravi tip pomoraca; dapače po tome možemo da razlikujemo stare od novih doseljenika.

Što je bio jači pritisak sa turske strane to je bilo i veće doseljavanje na ostrva, i ako je novim doseljenicima život bio vrlo težak u toj siromašnoj sredini. Narod sa kopna beži iz nemirne i nesigurne sredine u zakrilje jedne, u ono doba, najbolje organizovane države. Venecija je držala ostrva, i imala snagu da obezbedi život svojih podanika. Nije vazda baš svest naroda da se bori „za krst časni i slobodu zlatnu“ vodila narod preko granica i preko mora u siromašni kraj, već vrlo često i živa potreba mirnog i sigurnog života, pod zaštitom neke vlasti, pak i tuđe, ali snažne, koja je svojim auktoritetom mogla da garantuje miran život. Imamo jedan primer na Dugom Otoku, u selu Velom Ratu, gde su dve porodice u XVI veku (Mirkovići i Uglešići) došle sa crnogorskih primorskih planina kod Budve, da se nastane u najudaljenije selo na ostrvima samo da nađu mir i spokojstvo, i da izbegnu krvnim osvetama.²

Ostrva su međutim u XIX veku bila toliko gusto naseljena, da zemlja nije ni iz daleka mogla da prehrani stanovništvo, na pr. danas na malenom šibenskom ostrvcu Prviću živi 566 ljudi na 1 m². Zato narod u mirnim prilikama iza Kandijskog Rata prelazi pomalo na nova zanimanja. Zemljoradnik i stočar počimlje se prilagođivati moru. Bave se pomorstvom i ribarstvom. Razvijaju se zanati: zidarstvo, kamenarstvo, lončarstvo, papučarstvo i brodogradnja. Sve to ipak ne može u drugoj polovini XIX veka da pokriva pasivitet, pak narod oseća potrebu da se seli. Neke privlači varoš, neke more i Amerika, a nekoji se u zadnje doba vraćaju na kopnenu stranu, gde je stanovništvo iza turskih ratova ostalo vrlo retko, a zemlja je ipak plodnija i u većim kompleksima. To je danas najvažnija struja iseljivanja, koja ima da izjednači naseljenost ostrva i kopnenog zaleđa. Tako su do danas već Ugljanci naselili sela oko Zadra na kopnu; Pašmanci biogradsko primorje; Tisno Dubravu, Dazlinu i Gomilicu; Prvić—Šepurina Srimu, a Zlarin Zablacé. Počelo se je sa primorskim mestima, ali snaga te inversne struje hoće da prodire dalje; već danas Prečani i Kaljani sa Ugljana kupuju i obrađuju zemlje u blizini Benkovca, u početku Bukovice.

Kako vidimo, glavni je uzrok naseljavanja na ostrva bio u tome, što su ona pružala u doba ratova bolju zaštitu i sredenije prilike. Kad je u kopnenom zaleđu nastao mir, narod se sa ostrva počeo vraćati na kopno, gde je zemlja plodnija, i gde je život lakši.

Lucijan Marčić.

¹ Zovu ih danas Portolani, jer su se nastanili oko pristaništa (tal. *porto*) dok je slovensko naselje daleko od mora, u polju.

²—Ova je tradicija do danas živa kod ovih porodica.

RÉSUMÉ:

MIGRATIONS DANS LES ILES DE ZADAR ET ŠIBENIK

Les îles de Zadar et de Šibenik étaient d'abord faiblement peuplées. Selon Constantin Porphyrogénète, l'île de Vrgada seule a été habitée au Xe siècle. La population romaine, sous la pression des barbares, commença à coloniser les autres îles. Vinrent ensuite les Slaves, et plus tard leur branche dinarienne, menacée par l'invasion turque, occupa les places restées encore libres. Cette colonisation fut tellement intensive que, après cinq siècles, la terre ne put plus nourrir la population augmentée, quoique on cherchât des nouvelles ressources d'existence. Les îles dalmates, sous la domination vénétienne, donnaient un abri bien sûr. On y pouvait travailler et vivre tranquillement. La terreur de Turques passée, l'émigration commença. La population occupe maintenant les terres abandonnées du continent plus fertiles et plus vastes, où la vie est moins dure.

Lucijan Marčić